30-годдзе літаратурнай дзейнасці народнага паэта рэспублікі ЯКУБА КОЛАСА

Няхай гучыць у вобразах шматлікіх багаты скарб тваіх праўдзівых слоў!

1906
Вершы аб смутку і нядолі

ЯКУБ КОЛАС

Не пытайце, не прасіце
Светлых песень у мяне,
Бо, як песню заспяваю,
Жаль вам душу скалыхне.
Я-б смяяся, жартаваў-бы,
Каб вас чуць развесяліць,
Ды на мыцце як пагляджыш,
Сэрца болем зашчыміць.
Нешчаслива наша доля:
Нам нічога не дала.
Не шукайце кветак у полі,
Бо весна к нам не прышла.

ВОРАГАМ

Багачы і паншва,
Пашы «ізбраздзе»!
Мы на суд вас клічам.
Каты вы, зладзеі.
І на грозных межах
Часу пераходных
Смела вас пытаем,
Прагных нягодных:
«Чыімі рукамі
Вы добро ніслі?
На чые вы слёзы
Добрабыт купілі?
І за што, скажыце,
Палкамі нас білі,
Секлі-катавалі,
Голадам марылі?
Ласкаю-ж чаго
І з чае вы прапны
Замкі абузвалі,
Пышныя палацы?
Усё ад нас забралі,
А што нам далі вы?
Чае нуждна у полі
Так марнеюць ніны?
Вузенькую ніцю
Чае ідуць палоскі?
У чым то жыце
Так многа бяроскі?
Каму адвялі вы
Пусташы, каменне?
Хто з свайго засеву
Не збора насення?
Чые гумны, хаты
Гнуцца сіратою?
Чые слёзы льюцца
Кожнаю парою?
І чыя скаціна
Сохне у пустым полі?
І як гаспадар іх
Гіне ў няволі?
Чыя песня-скарга
У неба ідзе дакорам,
К месяцу і сонцу
І к далёкім зорам?»
Багачы і паншва
І вы, усе бразгаві!
У бок з дарогі, каты!
Бойцеся сарміты!
Ужо даўно вяроўкі
Вас, паны, чакаюць,
І па вас асіны
Слёзы праклінаюць.

1906 г.

НАША ДОЛЯ

Наша доля нас не знае,
Жыцьцё наша — ноч і цьма.
Улетку жар нас данімае,
Цісне холадам зіма.
Не красуе наша ніва,
Луг не цешыць нам вачэй.
Гне к зямлі нас праца жыва,
Гоніць у могілкі дзяцей.
Наша мыцце невясела...
Ноч і цьма на нас ляглі.
Нашы хаты, вёскі, сёлы
Сівым мохам абраслі.
Нашы слёзы неічыслёны,
З нас крывавы льецца пот...
Люд забіты, люд хрышчоны,
Абязздолены народ!..

1907 г.

ЯКУБ КОЛАС

I

Улетку 1935 года народны паэт БССР Якуб Колас быў запрошаны у Парыж на міжнародны кангрэс абароны культуры у якасці прадстаўніка совецкай літаратуры БССР.

Яго прамову на гэтым кангрэсе нельга чытаць без хвалявання.

«Трыццаць год таму назад атэ-з сучасных паэтаў краіны, ад імя якой я выступаю такімі словамі пачынаў сваю першую кнігу вершаў:

Нешчаслива наша доля
Нам нічога не дала...
Не шукайце кветак у полі,
Бо весна к нам не прышла.

Ен мог падставу сказаць гас: маўклівая халодная ноч ярочнай заслонай атуляла яго радзіму, калі ён складаў гэтыя песні. Нанач ія свайго дзе зала яго радзіч. На казённай царскай мове яе называлі проста «заходняй» украінай Расійскай імперыі».

Мала хто з прысутных на кангрэсе ведаў, што цытаванага вершу належыць перу таго-ж Якуба Коласа, што гэта ён 30 год таму назад гэтымі смутнымі словамі абвясціў аб сваім прыходзе у літаратуру, што гэта ён, як, імі стаць тут, на сусветный трыбуне, 30 год таму назад распасцярался «маўклівай халодная ноч» царскай рэакцыі.

Яму было тады (у 1901 г.) 22 гады. Скончыўшы курс настаўніцкай настаўніцкай семінарыі, ен уступіў на нарысты шлях сельскага настаўніка. Пярэдні выклай усенародный рэвалюцыі 1905 года, што абудзіў ад вяковай спячкі самых адсталых слаі працоўных, усхалыхнулі і беларускае сялянства, усхалыхнулі і маладога сельскага настаўніка Канстанціна Міхайлавіча Мицкевича, які пазней стаў выдатнейшым майстрам беларускага мастацкага слова — Якубам Коласам (псеўдонім пісьменніка).

У магутным зарыве вялікай рускай рэвалюцыі 1905 года Якуб Колас па новаму ўбачыў абедзвюх мільённы беларускі арэтых, што ўзнаўся пад кіраўніцтвам рабочага класа на цара і яго сатрапаў, на барацьбу за «зямлю і волю». Ен убачыў сваю радзіму, запрыгоненую расійскатарскімі калянізатарамі. Яго сацыяльная і нацыянальная самасвядомасць — самасвядомасць рэвалюцыйнага сялянскага дэмакрата — цыкгавала яму першыя, суровыя і мужныя паэтычныя строфы. Гэта былі простыя, бясхітрасныя словы пра сялянскую долю, пра бяздарнае жыццё прыгонніка, пра бедную прыроду:

Краі наш бедны, край наш родны,
Лес, балота ды пясок...
Чуць дзе крыху лут прыгоны...
Хвойнік, мох, ды верасок.

У іх народка чулася злупаваны стогн, жальба, смутак і тута. Але часцей за усё — гэта не слёзы ачаю, а крык абурэння:

Кінь ты жальбу нашу ў неба—
Нікай неба ўскалыхнецца, —
гаворыць у адным са сваіх вершаў гэтага перыяда Якуб Колас.

Побач з жаночымі (бытавымі), зарысаванымі з жанчыц працоўнага сялянства, напісанымі рукой майстра-рэаліста, Якуб Колас у гэтых ранніх сваіх вершах з гневам абурпваецца на ворагаў народу ? вострых рэвалюцыйных вершах своеасаблівых паэтычных пракламацыях.

Ілюшкі, хлопцы! Засяўвайма.
Каб аж воны задрыжалі, —
усклікае паэт.

У гэтых песнях Коласа шмат гневу і запалу. Ад імя мільёнаў абадзелых працоўных Колас заўгдзе «багачам і паншву»:

Ужо даўно вяроўкі
Вас, паны, чакаюць.
І па вас асіны
Слёзы праклінаюць.

Зло адзекуецца паэт са сваіх класавых ворагаў у радзе сваіх рэвалюцыйна - сатырычных вершаў.

Цар спрабуе абдурыць народ канстытуцыйный фальшыўкай, — Якуб Колас ажазвае на гэта злымі вершамі:

Развяялся стражнікаў,
Як ягнят жыцьёлы —
Ад іх плешак і шкуру
Чырванеюць обы.
Колькі ўсіх строгіх мер —
Канца няма краю!
Канстытуцыю пішер
Як пяць пальцаў знаю.

У 1908 годзе Якуб Колас трапляе у царскую турму за ўдзел у шчодрым постапе, але яна зараз-жа знікае з поля яго зоку і з яго свядомасці.

Дарога спіскаецца лесам і спускаецца ў лагчыну, потым іншу пазмяецца на горку. Нявідны ідзе далей. Перад ім раскрываецца кругла палина, а на палине відаць сялядба, — хутар, ні сяробілі рукі фальварак. Нявідны хоча звярнуць з дарогі у бок, каб не быць заметным з боку сядзібы. Аж зняк —на спатканне яму высоўваецца нейк адзаў трое мужчын. Па вопратцы тэтэйшыя сяляне. Нявідны крыху сумеўся: у іх абліччы і погляде, кітуткі на яго заваата ўважна, яму паказалася штось не зусім ладнае. Але зварочаць у лес пазер было ўжо на чае. Нявідны ідзе на сустрэчу, стараючыся нічым не выказаць свайго непакою.

— Напічок, ці няма у вас агню? — ўкрадзіна—пачціва пытае ідзін з пабітым воспаю тварам. І для большай патуральнасці такога запытання паказвае скручаную з газетай паперу пагаварку. Усе трое спыняюцца, прычым двое другіх становяцца на баках Нявіднага.

«Шпіён»—маланкаю мільгае у галаве Нявіднага.

— Агонь павінен быць,—бестурботна-спакойна адказвае ён і абмацвае кішэні, затрымаўшы правую руку на рукаятцы браўнінга. Стаўшыя на баках пераглянуліся, вачамі далі знаць ідзін адзину.

— Бераж ён!

І раптам кінуліся на Нявіднага. У момант вока Нявідны выхапіў браўнінг і выстрэліў, не цэлячыся, у таго, што быў злева. Скінчык упаў на зямлю. Але гэта была ён толькі хітрасць: крыж пралящела міма, пробіўшы яму адзежу і чуць крануўшы скуру на баку. Другі і той жа момант схапіў Нявіднага за руку і ідзі кокшу і кпопка спісну? яго. Аспаваты кінуўся на ўцёкі. Упаўшы скінчык, маланкай палянуся на ногі і схапіў руку Нявіднага з браўнінгам і так спісну? яе, што пальцы разагнуліся, рэвальвер выпаў на зямлю. Між імі пачалася страшная барацьба.

Нявідны вырываўся з усіх сіл, каб вызваліць рукі. Але скінчык трымаў яго моцна і стараўся паваліць.

А шчаслівы большэвік! Ніш не поможа!—хрыпеў ён. Дзуты, што пацішэя з зямлі, рвануў Нявіднага за ногі, і ен упаў. Пяпер пазбег і аспаваты. З лесу выбегла яшчэ двое у форме вайскоўцу. Нявіднага танталі пагамі і білі, але з таким пазлікам, каб пакінуць жывым. Збіты і акрываўлены, Нявідны ляжаў нерухлива. Яго перасталі біць, перастрэлі кішэні і тады падзеі яму нарэшці. З сядзібы пад'ехала фурманка. Нявіднага кінулі ў павозку і павезлі пад канвоем трох польскіх агентаў.

Тольэі ў дарозе, сяусніўшы неяторы час, Нявідны ачнуўся і прыйшоў да памяці, але ён не паказаў гэтага сядзіўшым каля яго агентам. Відаць, яны мала кпапаціся за жыццё свае афіары: яны больш спецыялісты па часці біцця да пуўнай мяжы з тым, каб дазаваць сваю афіару для допыту ў заспенні польскіх астрогаў. З тыўмфам ехалі яны і пільна вартавалі сваю афіару. Нявідны, перажмаючы боль збітага цела, прыпамінаў што з дакументаў пашла ў рукі яго катуў? Такіх дакументаў, якія магалі-б пабягчы за сабою атыцтва другіх асоб, Нявідны не меў звычаю насіць пры сабе. Пры ім было некалькі брашур ваеннага агітпропа, накіраваных супроць белапольскай акупацыі, адозвы да прапаўній белаказы і заклікамі адкрыта ўступаць у бой з класавым ворагам шляхам партызанскай вайны і арганізаваный рэвалюцыйных камітэтаў. Самі на сабе дакументы гэтыя нічога не давалі панскай агентуры ў сэнсе выкрыцця іншых асоб, апроч Нявіднага. Гэта яго заспакоіла. Яго мучыла прага, але ён цярпеў. Агенты прававалі гаварыць з ім, але ен, не хаваючы сваё агідзы да іх, маўчаў і не пазіраў на іх.

Аб арышце пабяспечнага «злачынца» былі зараз-жа апавешчаны вышэйшыя органы апіавевных польскіх аддзелаў. Адтуль распаадзіліся даставіць Нявіднага глыбей у тыл, у болей надзейны астрог. Некалькі дзён пераскылалі Нявіднага з астрога у астрог пад моцным канвоем, зае пихотай, зае фурманкамі і, нарэшце, чыгункаю.

Астрог, абудаваны яшчэ пры пару, быў цёмны і пануры. Нявіднага ўвялі у кантору астрога, здалі па дакументах, зае быў адзначан характар «здаччистая»: падпольная работа, накіраваная на зрыў польскага «Ўжэнда», арганізацыя «раздолоо» і распальванне класавай нянавісці да панучорнага класа. Яго абыскалі, і ўжо турэмная стража пад моцным канвоем павяла яго ў адзіночную камеру, што знаходилася ў нізкім этажы багавой турэмнай вежы. Сотні арыштаваных за Ўдзел у рэвалюцыйным руху напаўнялі астрог. Іх блазнюк, змучаная гвары паказвалася у закутых у жалеза вокнах з усіх паверхаў астрога.

— Адкуль, таварыш?

— За што?—чулася мужчынскія і жаночыя галасы.

— З Палесся!

— То нявольна!—кракчуе Нявідному чорнае астрожнае ліцо, — ніхтаня аддзяляюць яго ад пёмнага, жудаснага у сваёй пустане і маўклівасці набытку.

Ен апер галаву на руки. Нагах вострага болю і пакуты паўхапіў яго і закружыў у мутных сказ хвалях... Нроч, нроч, слабасць і малаўшпасць! Ен ашчуча зрываецца з тапчана. Твар яго робіцца суровым і заняттым. Ніёрыкі крокамі хозіць ён па камеры. Раз, два, тры. Раз, два, тры.

Камера цесная—тры крокі і—паваот. Хада і рух сцінлі яго нервы, ен трохі заспакойчэя. Ен думае аб тым, што робіцца там, на Палессі, думае, у якой ступені выбяшчэ яго з стаю работы аэаб'ешча на самой работе. Работа не спяшціцца. Яго мецпа зойміць дзесяткі, сотні, тысячы новых барацьбітоў, родженых у бурэ вайны і рэвалюцыі, тысячы новых сейбітаў бурэ і змагання.

Раздаў ён і думкаў. Стомдзі ходзю, думкамі і ўсім перажытым за апошні час, ен пылдзе на голы тапчан, і заснуў, заснуў пяжкім сном чалавека, змучанага маральна і фізічна.

Скорагат ключа у замку разбудзіў Нявіднага. Адразу-ж успрыняў ён гэту Усю жахлівую рочаісаную у камеру ўвайшлі трое турэмнічыкаў.

— А ну, падымайся!—грубка штурхануу яго адзін.

Яго павялі на допыт.

Нявідны з цікавасцю пагляджэў на следчых. Прапіўныя, нешвіслыя. Гэта—прагавітыя п'яўкі. Яны бутунь высмоктаць сокі мазгоў яго, перваў. Было іх тут двое. Адзін нарахтаваўся запісваць. Другі будзе запытваць. Нявідны пагляджэў на гэта і падумаў: «Многа ты не напішаш!—Ен адразу паставіўся варожа за сваёго допыту і ўзяў курс на тое, каб менеі гаварыць і нічога не расказваць аб тым, што іх дзе найбольей цікавіць.

— Хто ты і як твае прозвішча?—было першае запытанне.

— Рэвалюцыянер. Прозвішча ў мяне няма.

— Нявідны гата—твой псеўдонім?—запытаў следчы.

— Так я называю сабе сам.

— А прозвішча ты сказаць не хочаш?

— Лічу, што гэта непатрэбна.

— Аб тым, што патрэбна і што непатрэбна, судзіць не табе.

— Я думаю, што у «адмакратычнай» панскай Польшчы права судзіць дано Ўсім, — іранічна заўважаку Нявідны.

— Што можна вазводзе, то не тобе сводзе,—так-жа спакойна адказаў следчы.

— Дасканалая «замакратычная» прыкалка,—засмяяся Нявідны.

Следчы пачынаў зляваца.

— Мы аб табе нам вялікі дакументальны матэрыял,—пачаў ён:—твае значнастаю нам дасканала вядома, і запіпаша тут не мае сэнсу. Нам вядома, што ты на тэрыторыі Польшчы. на тэрыторыі, занаваньай польскай арміяй, ведь падрыўнічаў, прастуніую анарха-большэвіцкую работу, накіраваную на звяржэнне польскай улады, на арганізацыю хапосіх баяў для Узброенага выступлення, на падпал майнткаў і на тэрор у дачыненні да іх законных уладароў і адміністраціі польскай дзяржаўнасці. Прычым гэту злачынную дзейнасць вёў у паласе, аб'яўленай на ваенным палажэнні. Пяжкар кары за Ўсе гэтыя злачынствы можа быць зменшаны, калі ты скажаш, хто твае хаўрусніки.

— Вы хочаце гэта ведаць?—пакрасілавучы слова «гэта», запытаў Нявідны.

— Так, гэта.

— Хаўрусніка? маіх многа. Калі-б я назваў тых, каго я ведаю асабіста, то гэта была-б якая-небудзь адна мільённая часць іх. Мае хаўрусніки—пустэтэўны супроць сацыяльный несправядлівасці, спрачнечага гнёту і эксплуатацыі народ, многамільённая маса працоўнага сялянства і рабочых. Мае хаўрусніки—мільёны прыгнечаных Польшчы!..

— У нас тут не большэвіцкі мітынг,—спыніў Нявіднага следчы:—занята многа тваіх хаўрусніка. Нас цікавяць якраз тыя, якіх ты ведаеш асабіста, узцелькіні твае злачынныя дзейнасці.

— Скажу проста і катэгарычна: я іх не выдам і не назаву.

Следчы блісну? вачамі .

— У нас, апроч слоўнай мовы, ёсць мова іншых спосабаў.

— Я чуў і ведаю вашу мову «іншых спосабаў». Тады следчы сказаў:

— А ты Ўсё-ж пазувай Даём табе дзесяць мінут на разважанне.

Нявідна вывелі у каридор.

Праз дзесяць мінут яго зноў прывялі на допыт. Па запытанне следчага аб выніках разважання суровы, спакойны і заняты невысокі хударлявы чалавек, сейбіт бурэ і змагання, сказаў:

— Прыступайце да вашай мовы «іншых спосабаў», болей нічога вам не скажу.

І Нявідны стрымаў сваё слова. Ен маўчаў, калі ўпчэлівілі яго рукі брутэную падлогу каземата, таўкі і маўчаў, калі ўпчэлівілі яго рукі між дошак, спецыяльна прыстасаваных, рвалі яго цела, вспяжвалі жылы і косці. Ен абіпнуўся ў нежмурога, стпаніўшага чуладзь і прытомнасць чалавека. Яго адзівалі вадою, зноў мучылі, а ён толькі скрыгатаў сціснутымі зубамі, але не сказаў ні воднага членападзельнага слова. Яго кацы, здаравеннымі, акормленымі людзі, утпаніўшыя чалавечы вобліч, адчувалі сабе пабітымі сабакамі.

На досвіце трэцяга дня зняволеныя афіары старога царскага астрога чулі шум у вагавой камеры. Дзесяткі блезных людскіх ценяў прыпечн